

Kristijanovićeve kajkavske prerade Ezopa

Raščlamba devet parova basni iz *Danice zagrebečke* i *Ezopuševih basni pohorvačenih*

VLADIMIRA REZO^{1*}, BARBARA ŠTEBIH GOLUB²

¹ Odsjek za komunikologiju, Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu, Borongajska cesta 83d, HR-10000 Zagreb, Hrvatska

² Odjel za povijest hrvatskoga jezika i povijesnu leksikografiju, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu, Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb, Hrvatska

Received: 11 April 2021 • Accepted: 5 June 2021

© 2021 Akadémiai Kiadó, Budapest

SAŽETAK

U radu se uspoređuje devet parova kajkavskih obrada Ezopovih basni. Preradio ih je Ignac Kristijanović, posljednji borac za kajkavski književni jezik, a objavio u kajkavskom kalendaru *Danica zagrebečka* (1842–1848) i u knjizi *Ezopove basne pohorvačene* (1843).

Već je na prvi pogled vidljivo da su basne objavljene u knjizi kraće, a Olga Šojat navela je sadržajne i stilске razlike između basni iz *Danice* i knjige, dok je Joža Skok naglasio kako kraće basne imaju više kajkavskih elemenata. Prva tvrdnja zahtijevala je sadržajnu i strukturnu analizu, a druga jezičnu usporedbu dviju vrsta basni na svim jezičnim razinama.

Analizi strukture i sadržaja pristupilo se sa stajališta teorije recepcije koja je usmjerena na čitatelja književnog djela. Basne su analizirane metodom usporedbe, a na promatrane su sastavnice primijenjena saznanja teoretičara i povjesničara basne.

Teorijski okvir jezične analize korpusa čini povijesna sociolingvistika, koja jezične probleme nastoji uklopiti i promatrati u širem društveno-povijesnome kontekstu. Kombinirajući navedene metode (analiziramo varijantnost na inačicama teksta istoga autora / prevoditelja / prerađivača objavljene u različitim izdanjima i unutar vremenskoga okvira od nekoliko godina), nastojali smo odgovoriti na pitanje koliko se Kristijanovićev jezik u knjižici basni razlikuje od onoga u *Danici* te potvrditi ili opovrgnuti spomenutu Skokovu tvrdnju kako je u kalendaru Kristijanović štokavizirao svoje tekstove.

Raščlamba strukture i sadržaja devet parova basni dovela nas je do zaključka o naglašenu fabuliranju dužih inačica iz *Danice*. Nju je Kristijanović postigao zamjetnom uporabom dijaloga, mjestimičnom ironi-

* Corresponding author. E-mail: vrezoz@hrstud.hr

jom stvorenom upravo dijaloškim dionicama, detaljnijim opisima i najavama okolnosti radnje te raznim konkretizacijama, tipičnima za narodnu bajku i pripovijetku. Držimo da je cilj takvoga naglaska na gradnji fabule privlačenje nesofisticirane publike, one koju treba animirati i čiju pažnju treba zadržati.

Raščlamba provedena na jezičnoj razini pokazala je da jezik Kristijanovićevih basni, i onih objavljenih u samostalnoj knjižici i onih iz *Danice*, ima obilježja tipična za kajkavski književni jezik 19. st. Usporedbom s jezičnim osobinama drugih Kristijanovićevih djela utvrdili smo da se analizirani tekstovi uklapaju u njegov opus. Istom smo usporedbom ustanovili i da se neke jezične osobitosti (*van, dan*) jezika basni ne mogu interpretirati kao štokavizacija teksta jer su prisutne na razini čitavoga autorova opusa.

Istraživanje je pokazalo da je Kristijanović priređujući basne objavljene u *Danici*, nerijetko birao književnokajkavske elemente (npr. futur tvoren s pomoćnim glagolom *hoteti*, na leksičkoj razini izbor riječi *lisica*) kojima je svoje tekstove činio pristupačnijima i govornicima drugih narječja. Poznajući oštre Kristijanovićeve stavove o ilircima i njihovoj jezičnoj koncepciji, smatramo da unošenje takvih elemenata nikako nije znakom autorova prihvatanja ilirskih stavova ili književnoga jezika štokavske osnovice, već je eventualno riječ o pokušaju širenja čitateljske publike.

KLJUČNE RIJEČI

Ignac Kristijanović, Ezop, basne, kajkavski književni jezik, štokavizacija, povijesna sociolingvistika, teorija recepcije, implicitni čitatelj

1. UVOD

Ignac Kristijanović (1796–1884) u hrvatsku se kulturnu povijest upisao ponajprije kao važan pučki prosvjetitelj i posljednji borac za hrvatski kajkavski književni jezik i kajkavsku grafiju. Kristijanović je bio jedna od istaknutijih ličnosti onodobne Banske Hrvatske te je obnašao niz značajnih crkvenih (kanonik zagrebačkoga kaptola, kanonik lektor, čazmanski arhidakon, naslovni biskup omiški) i svjetovnih dužnosti (vrhovni školski nadzornik, cenzor, dekan, predsjednik Ženidbenoga suda).¹ Njegov bogati opus obaseže desetak nabožnih djela (o tome između ostalih v. KOLARIĆ 1998, KOLARIĆ 2011, KORADE 2001, VEGH 2009), rukopisni fragment drame *Vladimir* (o tome v. BATUŠIĆ 2004) te posljednju književnokajkavsku gramatiku (*Grammatik der kroatischen Sprache*. Zagreb, 1837) (v. ŠTEBIH GOLUB 2011, ŠTEBIH GOLUB 2012) i pripadajući aneksni rječnik (*Anhang zur Grammatik der kroatischen Sprache*. Zagreb, 1840) (v. ŠTEBIH 2002).

Nastavljajući bogatu kajkavsku kalendarsku tradiciju,² Kristijanović 1834. počinje s izdavanjem *Danice zagrebečke* (*Danicza zagrebečka*), najpopularnijega i najdugovječnijega kajkavskoga kalendara.³ Kao i drugi kajkavski kalendari, *Danica* je bila promicatelj pučkoga štiva koje je „podmirivalo imaginaciju i glad čitateljskoga sloja odgojenoga na kajkavskoj usmenoj književnoj tradiciji, kao i na bogatoj izražajnoj tradiciji kajkavske pučke nabožne, osobito barokne

¹ Najiscrpniju Kristijanovićevu biografiju i bibliografiju v. ŠOJAT 1962. Vrijedni su i prilozi (JEMBRIH 1997, JEMBRIH 2001).

² Spomenut ćemo *Novi i stari kalendar horvatski* (1813) A. Nagya, *Hrvatski stoletni kalendar* (1818) A. Rožića te *Stoletni kalendar* (1819) T. Mikloušića.

³ *Danica* je izlazila do 1850.

propovjedne književnosti koja se širila i djelovala usmenim i pisanim, odnosno pisanim putem“ (ZEČEVIĆ 1996: 345).

Građa objavljivana u *Danici* bila je raznovrsna: od gospodarskih savjeta, kalendarskih podataka, priloga iz povijesti, zemljopisa, biologije, preko rodoslovlja europskih vladarskih porodica do stihova, *zganki*, poslovice, šaljivih i poučnih pripovijesti (v. BORIĆ 2011, ŠOJAT 1968). Upravo zbog bogatstva i zanimljivosti sadržaja prilagođenoga širokoj, slabo obrazovanoj publici, bila je iznimno popularna i čitana među pukom sjeverozapadne Hrvatske. O tome svjedoči i sjećanje V. Jagića: „Pamtim još kako je svake godine oko Božića moj deda meni uručio cvanciku da mu donesem *Danicu Zagrebečku*, koju je u Zagrebu izdavao posljednji kajkavski pisac Ignac Kristijanović. Taj vredni čovek, kojega sam poznao kao profesor, bio je tada kanonik [...] taj, dakle, Kristijanović bio je rodom Namac, Bečlija, pisao se neko vreme još kao izdavač Krisztian, te se istom kasnije pohrvatio u Kristijanovića. Njegova je *Danica Zagrebečka* bila vrlo popularno izdanje, pa ju je jako osobito rado čitao i moj deda“ (JAGIĆ 1930: 4–5).

Od 1842. godine Kristijanović u *Danici* redovito objavljuje i Ezopove basne⁴ naslovljene kao *Basne Ezopuševe*, a samo jednom, 1846., nalazimo štokavizirani naziv *Ezopove basne*.⁵

Uz riječ *basna* autor donosi sljedeće objašnjenje: „*Basna* je prava horvatska reč kak to pokažuje ono starinsko prirečje: ‘Šasni basni kaj nikaj ne hasni.’ i znamenuje izmišljenu pripovest“ (DANICA 1842: 100).⁶

Prerađivanjem i objavljivanjem Ezopovih basni Kristijanović se također uklapa u književno-kajkavsku tradiciju jer ezopovske basne nalazimo kod kajkavskih pisaca od 17. do 19. st. (Habdelić, Zagrebec, Gašparoti) u čijim je propovjedima basna poseban pripovjedački, sadržajni, stilski i retorički način.

Godine 1843. kao samostalnu knjižicu manjega formata (14,7 × 9,6 cm) Kristijanović objavljuje *Ezopuševe basne pohorvačene*. Na prvih 16 nepaginiranih stranica donosi se *Ezopušev žitek*, a na sljedeće 92 paginirane stranice devedeset basni označenih rednim brojevima. U literaturi postoji suglasje (v. SKOK 2011: 204) da je riječ o prijevodu za sada još uvijek nepoznatoga njemačkog predloška, a M. Sironić ističe: „Kojeg se predloška držao u ovome radu, dosad nije utvrđeno, ali najvjerojatnije je, da je to bila neka zbirka, pisana njemačkim jezikom. On se na svoj original nije slijepo naslanjao, pa to nije prijevod Esopovih basana, nego slobodna preradba, koja sadrži samo jezgru Esopovih basana“ (SIRONIĆ 1951: 237).

Već samim izborom basni Kristijanović se prilagodio svojoj čitateljskoj publici izbacivši primjerice basne s mitološkim elementima, a uključivši one koje je smatrao zanimljivima, bliskima i prihvatljivima puku, što je u skladu sa zaključkom M. Crnkovića da su basne „uvijek jednake kroz stoljeća, prerađivači su bezbrojni, a veću ili manju vrijednost njihove preradbe dobivaju prema primijenjenosti tih basni određenom vremenu i prema, što je najvažnije, umjetničkoj obradbi priređivača“ (CRNKOVIĆ 1967: 165).

Već su raniji istraživači (ŠOJAT 1962: 80, SKOK 2011: 204) zamijetili razlike između basni što ih je Kristijanović objavljivao u svojem kalendaru i onih objavljenih u knjizi. Najuočljivija je razlika ona u dužini: basne iz knjige kraće su, gnomske, dok su one iz kalendara duže, opsežnije priče.

⁴ Kristijanovićeve prerade *Ezopovih basni* nalazimo i u svim sljedećim godištim *Danice*, osim u onome za 1849. kada ih vjerojatno izostavlja zbog novoga izdanja Mikloušićeva stoljetnjaka.

⁵ Skok smatra, a mi smo skloni složiti se s njime, da je to tako vjerojatno složio sam slagar (SKOK 2011: 203).

⁶ Sve citate i primjere donosimo u vlastitoj transkripciji.

O. Šojat spominje i stilske te sadržajne razlike: „Naročito se to vidi po tome, što se pojedine basne, koje su štampane i u knjizi *Ezopuševe basne pohorvačene* i u *Danici zagrebečkoj*, po obradbi i stilu bitno razlikuju. Kristijanović je za tu malu zbirku proveo izbor basana prema tome, što je za puk bilo korisno i zanimljivo, razumljivo i blisko. Tako je npr. izostavio (on ili njegov izvor?) jedan dio dio basana, u kojima se spominju lica iz mitologije, a birao je takve, iz kojih pouka kao da sama izbija“ (ŠOJAT 1862: 80).

J. Skok pak ističe da je u *Danici* Kristijanović svoj izbor basni proširio na pučko-usmenu basnu, ali i one postezopovskoga podrijetla, kao što su basne s biblijskim likovima te povijesnim osobama i događajima poput Sedmogodišnjega rata (SKOK 2011: 204). S obzirom na jezična obilježja, taj autor tvrdi da su *Ezopuševe basne* „kajkavskije“ od onih u *Danici* jer se u njima, osobito u onima objavljenima u kasnijim godištima *Danice*, zamjećuje prodor štokavskih elemenata (npr. *denes – danas, jeden – jedan, vun – van, jarec – jarac, lesica – lisica*).

2. PREDMET ISTRAŽIVANJA I METODOLOGIJA

Potaknuti navedenim opservacijama ranijih istraživača o razlikama između basni objavljenih u *Danici* i onih iz samostalne knjižice, odlučili smo pomnije ih istražiti.

Kako bi razlike između dvaju izdanja basni bilo lakše utvrditi, svoje smo istraživanje proveli na ograničenome korpusu koji čine inačice istih basni iz *Danice* i iz *Ezopuševih basni pohorvačenih*. Iščitavanjem kalendara i knjižice utvrdili smo postojanje devet takvih parova:

Od jednoga oca i njegveh dveh sinov (DANICA 1842: 102–103) i *Muž i njegva deca* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 74); *Od vuka i od stare babe* (DANICA 1844: 74–75) i *Vuk i mužača* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 75); *Od žabe i vola* (DANICA 1846: 119) i *Žaba i vol* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 37); *Od seljanca i lastovice* (DANICA 1847: 122–124) i *Lastovica i ostale ptice* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 23–24); *Od vnoga vukov i mladoga osla* (DANICA 1847: 125–126) i *Betežni osel i vuki* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 55); *Od oroslana i lisice* (DANICA 1847: 126–127) i *Oroslan i lesica* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 54); *Vuk i žerjav* (DANICA 1848: 135–136) i *Vuk i žerjav* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 14); *Oroslan, osel i lisica* (DANICA 1848: 136) i *Oroslan v lovu* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 13); *Oroslan i miš* (DANICA 1848: 137) i *Oroslan i miš* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 22).

Navedenih devet parova inačica analizirali smo s više aspekata: s obzirom na njihove međusobne razlike u strukturi i sadržaju te u usporedbi s Ezopovim izvornikom, a naglasak je na jezičnim obilježjima basni (osobito na njihovoj varijabilnosti).

Glavno polazište za analizu strukture i sadržaja basni jest teorija recepcije. U njezinu je središtu čitatelj / publika književnoga djela. Ključno ime teorije recepcije je Hans Robert Jauss koji polazi od ideje kako se u povijesti književnosti suviše inzistira na dualizmu autora i djela te uvodi treću instancu, čitatelja. On uvodi termin „horizonta očekivanja“, uzrok brojnim prijevrapima. Prema Jaussu svaki novi tekst evocira za čitatelja onaj horizont očekivanja i one datosti i pravila koje je upoznao u ranijim tekstovima, a sad se oni ponavljaju ili mjestimice korigiraju (JAUSS 1978: 45, 47). Dakle, osnovicu povijesti književnosti ne čini veza čitatelja i djela nego razvoj iskustva kojim on pristupa djelu (JAUSS 1978: 10). Wolfgang Iser, drugi važan teoretičar teorije recepcije, drži kako se značenje književnoga teksta stvara u procesu čitanja te da aktivnost čitatelja „možemo zamisliti kao neku vrstu kaleidoskopa perspektiva, preintencija, podsjećanja“ (ISER 2003: 145).

Strukturu i sadržaj basni analizirali smo metodom usporedbe, a na određene smo pojave i mjesta razlike među inačicama primijenili zapažanja književnih teoretičara i književnih povjes-

ničara koji su istraživali basne, poput Dubravke Težak, Ljiljane Kolenić, Janje Prodan, Ivana Zvonara i dr.

Teorijski okvir jezične analize korpusa čini povijesna sociolingvistika,⁷ koja jezične probleme nastoji uklopiti i promatrati u širem društveno-povijesnome kontekstu i ističe važnost pojedinca u proučavanju jezične uporabe (HUDSON 1996: 10). U povijesnosociolingvističkim istraživanjima jezične varijabilnosti pretežu tri postupka: analiza varijantnosti unutar jednoga teksta kako bi se otkrio opseg i čestotnost varijacija, analiza varijantnosti unutar više tekstova pri čemu se uzimaju u obzir i vanjski faktori poput mjesta i vremena nastanka teksta, društvena stratifikacija autora i sl., te analiza varijantnosti unutar nekoliko inačica istoga teksta u potrazi za uzrokom namjerne promjene (AUER–VOESTE 2012: 260). Kombinirajući navedene metode (analiziramo varijantnost na inačicama teksta istoga autora / prevoditelja / prerađivača objavljene u različitim izdanjima i unutar vremenskoga okvira od nekoliko godina), nastojali smo odgovoriti na pitanje koliko se Kristijanovićev jezik u knjižici basni razlikuje od onoga u *Danici* te potvrditi ili opovrgnuti spomenutu Skokovu tvrdnju kako je u kalendaru Kristijanović štokavizirao svoje tekstove (SKOK 2011: 204). Kristijanović svoje preradbe Ezopovih basni, i kao samostalnu knjižicu i u svojem kalendaru, objavljuje 40-ih godina 19. st., tijekom hrvatskoga narodnog preporoda i jezične borbe za budući hrvatski standardni jezik. Kako je ilirska jezična koncepcija prevladavala, vjerojatnost za prodor štokavskih jezičnih elemenata, čak i u tekstove borca za književnu kajkavštinu, bila je sve veća. Nadalje, svjesno štokaviziranje tekstova moglo bi ukazivati i na autorovu želju za povećanjem kruga čitatelja.

Rezultate analize inačica basni na svim jezičnim razinama usporedili smo s rezultatima dosad dobivenima u okviru projekta *Ignac Kristijanović – zaboravljeni dragulj hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*⁸ kako bismo utvrdili je li se Kristijanovićev uzus promijenio u odnosu na njegove ranije tekstove (npr. *Náchin vu Vszèh Sivlènya Dogodyajih vszigdar zadovolynomu biti*, 1826; *Blagoréčhja za vsze czeloga léta nedélye na dve ztrané razdelyena*, 1830), tj. je li zaista došlo do prodora štokavskih elemenata.

3. REZULTATI RAŠČLAMBE STRUKTURE I SADRŽAJA, USPOREDBA S EZOPOM

Uspoređivane se basne već na prvi pogled razlikuju po dužini: većinom su duže one inačice objavljene u *Danici*. Iznimno je u trećemu uspoređivanom paru basna iz knjige za nijansu duža i oblikovana upravnim govorom, razgovorom uzoholjene žabe i njezinih „tovarušica“ koji je u kalendarскоj inačici donesen u obliku neupravnoga govora. Preostale uspoređivane basne iz *Danice* su „fabularno razvijenije, uglavnom animalističke, priče, jače oslonjene na pučku pripovjedačku tradiciju“ (ZVONAR 2012: 35). U našem se korpusu proširenja tiču dužih uvodnih sekvenci i dijaloških proširaka. Duže uvode i najave budućih događaja nalazimo u basnama: *Od oroslana i lisice* (DANICA 1847: 126–127), *Vuk i žerjav* (DANICA 1848: 135–136) i *Oroslan i miš* (DANICA 1848: 137). Basne *Vuk i žerjav* (DANICA 1848: 135–136) i *Oroslan, osel i lisica* (DANICA 1848: 136)

⁷ Povijesna sociolingvistika međustrukovna je lingvistička disciplina kojoj je osnovni cilj rekonstruirati jezik u njegovu društveno-povijesnome i političkome kontekstu (ROMAINE 1988: 1453).

⁸ Projekt se u okviru temeljne institutske djelatnosti provodi na Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje (v. ihjj.hr/projekt/ignac-kristijanovic-ndash-zaboravljeni-dragulj-hrvatskoga-kajkavskoga-knjizevnog-jezika/88/).

imaju više upravnoga govora u odnosu na svoje parnjake u knjizi, a u basnama *Od jednoga oca i njegovih dvih sinov* (DANICA 1842: 102–103) i *Od seljanca i lastovice* (DANICA 1847: 122–124) glasaju se likovi (otac, lastavica) čije su riječi u parnjacima tih basni prepričane. Ipak, kao reprezentativnu dijalošku dionicu ističemo ponizni mišji solilokvij s ciljem spašavanja žive glave iz *Daničine* inačice basne o lavu i mišu koji iznosi trećinu poduge basne (DANICA 1848: 137). Izuzev uporabe dijaloga u svrhu karakterizacije, on služi i za postizanje iznimno važne sastavnice basne, ironije (PROĐAN 2003: 20). Dijaloškom se dionicom najbolje izražava hinjena ljubaznost uz istodobno opipljivu vučju glad za mesom još uvijek živoga starog magarca: „Mi jesmo čuli da je tvoj otac jako na teškom, kaj je nam iz srca žal i zato jesmo došli njega pohodit da vidimo kak se nahađa i je li mu ne bi mogli vu čem poslužiti“ (DANICA 1847: 125–126).

Kristijanović se ne miješa u politiku. Ne čudi, dakle, njegov odabir upravo Ezopovih basni kao uzora. Kako uočava Milivoj Sironić, revolucionarni potencijal Fedrovih, La Fontaineovih, Lessingovih, Goetheovih, Krilovljevih ili Ščedrinovih basni (SIRONIĆ 1951: 235) posve je izvan njegova fokusa. Ipak, jedan je par basni preuzeo iz drugoga, nama nepoznatoga izvora: u korpusu od 426 basni koje se pripisuju Ezopu ne nalazi se basna o mladome magarcu (ni bilo kojemu životinjskom mladuncu) koji vučjoj delegaciji iza zatvorenih vrata poručuje da njegov bolesni otac ne treba njezine pomoći (DANICA 1847: 125–126, KRISTIJANOVIĆ 1843: 55).

Ezopovim su izvornicima po pravilu sličnije kraće inačice, napose ona o djelidbi plijena (KRISTIJANOVIĆ 1843: 13), kako strukturom, tako sadržajem i poukom. Premda si Kristijanović mjestimice dopušta slobodu prilikom oblikovanja pouke, ipak je zamjetno kako su pouke u basnama knjižice *Ezopuševe basne pohorvačene* sličnije izvorniku. Uzmimo za primjer basne *Od vuka i od stare babe* (DANICA 1844: 74–75) i *Vuk i mužača* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 75). Pouka se u prvoj može svesti na isprazna obećanja koje pojedinci daju: „Vnogi ljudi obećaju da hoćeju vno go reći i včiniti, pak niti jedno niti drugo ne včine“ (DANICA 1844: 75). Poukama u Ezopovim basnama 275 i 275.b („Basna za ljude čija djela nisu jednaka njihovim riječima“ te „Basna će pristajati onima iza čijih riječi ne dolaze djela“ – EZOP 1951: 144) podvlači se nesuglasje nećijih riječi i djela pa držimo da su sličnije pouci u basni *Vuk i mužača*: „Vsigdar bolje pazi kaj gdo čini, nego kaj veli“ (KRISTIJANOVIĆ 1843: 75).

U odnosu na Ezopove izvornike, u basnama se može zamijetiti nekoliko sadržajnih razlika. Primjerice, u objema inačicama basne o volu i žabi (DANICA 1846: 119, KRISTIJANOVIĆ 1843: 37) motivacija žabina postupka nije osobita: žaba ugleda vola na brije gu kako pase tratinu / kako ide livadom i pomisli kako bi i ona mogla postati tako velika pa se napuhuje. U Ezopovoj je basni žabino napuhavanje znatno bolje motivirano: riječ je o njezinu pokušaju dosezanja (i pogađanja) veličine „četvero nošca“ (vola) koji joj je, pijući vodu, zgazio potomka (EZOP 1951: 49).

U basni o lastavicama Ezop kao prijetnju vidi imelu, ne biljku lana (EZOP 1951: 213–214). U inačici 417.b lastavica poziva ptice na prijateljstvo s ljudima čemu se suprotstavlja druga ptica prijedlogom o potrebi jedenja lanenoga sjemenja kao izvora svih ptičjih problema. Kod Kristijanovića lastavica ne spominje prijateljavanje s ljudskom vrstom, a prijedlog zovanja sjemenja je njezin (DANICA 1847: 122–124, KRISTIJANOVIĆ 1843: 23–24). Kristijanović naglasak stavlja na pogibanje ptica dok je Ezopu važno naglasiti da su ptice postale dio ljudskoga jelovnika. Najvažnija razlika u odnosu na izvornik, napose na inačicu iz *Danice*, je dramatizacija postignuta izmjenom dijaloških dionica lastavica i ostalih ptica: premda je u dužoj inačici riječ o dvama načinima uništavanja lana koji predlaže lastavica (uništiti sjetvu te uništiti mladice – „skosati“), a ptice odbijaju, dramski učinak postignut njihovim suočavanjem kudikamo je snažniji od prepri-

čavanja triju modusa štete u kraćoj inačici (uništiti sjetvu, pokljucati prokljali lan te pokljucati zrelo sjeme).

Ezopov lav u basni o lavu i mišu naprosto uhvati miša (EZOP 1951: 134), a Kristijanović u objema inačicama nudi uvertiru u vidu vesele igre mišje družine: „okolo njega skupi se velika vnožina mišev koji prek njegovih pleč skačući njega prebudiju“ (DANICA 1848: 137); „Okol njega je se vnožina mišev skupspravila, vuz njega se zdrkavala i zigravala“ (KRISTIJANOVIĆ 1843: 22).

Ezopu se pripisuju dvije inačice basne o vuku kojemu je zapela kost u grlu: u jednoj ju iz vučjega ždrijela vadi čaplja, a u drugoj ždral (EZOP 1951: 145). Zamjena životinje drugom nije nov postupak u basnopisaca,⁹ a već ga je Sironić zamijetio u *Ezopušu* (SIRONIĆ 1951: 237). Od Kristijanovićeve se duže inačice (DANICA 1848: 135–136) obje Ezopove razlikuju po tome što ni u jednoj čitatelj ne saznaje koju je životinju vuk jeo kad se zagrcnuo. Od Ezopova izvornika odstupaju i basne o „pravednoj“ podjeli plijena između lava, magarca i lisice (DANICA 1848: 136, KRISTIJANOVIĆ 1843: 13) – ni u njemu Ezop nije specificirao plijen, dok je kod Kristijanovića riječ o jelenu i raznim drugim zvijerima. U dužoj se inačici precizira i zec kao lisičin diplomatski odabir plijena nakon magarčeve pogibije zbog podjele plijena na jednake dijelove, dok je u kraćoj zadržala neodređen dio plijena: „jeden čisto mali delec“ (KRISTIJANOVIĆ 1843: 13).

J. Prodan naglašava učestao glagolski početak basni (primjerice *sastali se, udruže se*) koji ne govori mnogo o razlozima, namjeri ili cilju radnje – okolnosti su objašnjene u daljnjem tekstu (PRODAN 2003: 16). Međutim, Kristijanovićeve kraće inačice basni počinju priložnom oznakom vremena („jednoč“ – KRISTIJANOVIĆ 1843: 37; „ob vremenu“ – KRISTIJANOVIĆ 1843: 23), priložnom oznakom uzroka („zbog betega“ – KRISTIJANOVIĆ 1843: 55), subjektom („vuk“ – KRISTIJANOVIĆ 1843: 14, 75; „oroslan“ – KRISTIJANOVIĆ 1843: 54), atributom („nekoj otec“ – KRISTIJANOVIĆ 1843: 74; „nekoj oroslan“ – KRISTIJANOVIĆ 1843: 13) ili atributnim skupom („truden i od vrućine zasopljen oroslan“ – KRISTIJANOVIĆ 1843: 22). Duže inačice Kristijanovićeve basni uglavnom počinju subjektom, izuzev one o vučjim problemima s gutanjem kostiju koju otvara neizravni objekt („Vuku, naglo žeručemu vkradenu ovcu, je veznula vu grlu kost“ – DANICA 1848: 135) te prvih dviju kojima je na početku atribut: („nekoj otec“ – DANICA 1842: 102; „nekoj vuk“ – DANICA 1844: 74). Svi su Kristijanovićeve počeci određeniji od tipičnoga početka basni, naročito oni dužih, kalendarskih basni koji na samom početku određuju vršitelja radnje. Možemo pretpostaviti da je riječ o ustupku neukijemu recipijentu, stvaranju sigurnoga hvatišta već na ishodištu te kratke književne vrste.

Poput Reljkovića koji u svojem prijevodu i preradi Ezopovih basni rabi glavni broj *jedan* i zamjenicu *niki* u atributnoj službi, oba u značenju *neki* (KOLENIĆ 2003: 25–26), čini to i Kristijanović, a u našem korpusu, opet poput Reljkovića, u neodređenu značenju rabi češće broj

⁹ Kratku Ezopovu basnu *Lavica i lisica* (EZOP 1951: 125) u kojoj lisica prigovara lavici kako uvijek rađa samo jedno mladunče, na što joj ona odvrati da njezin mladunac jest jedan, ali je lav, Ivana Brlić-Mažuranić modificira u stihovanu basnu *Lav i krmača*. U tridesetak dvanaesteraca parne rime autorica je neznatno proširila radnju (svinja i prašćići ruju pustinjom, dolaze do lava, pripovjedač se divi usnulom laviću, svinja postavlja pitanje, lav odgovara, nadugačko, ali s istim smislom kao kod Ezopa: jedan je, ali je lav) i zamijenila lavicu lavom, a lisicu krmačom. Potonju zamjenu Dubravka Težak objašnjava procesom stereotipizacije koji se u Ezopovo vrijeme još nije dogodio, a u Brlićkino jest. Kako je lisica u basnama Ivanina vremena već predstavljala lukava i snalažljiva čovjeka, autorici „nije odgovarala u ulozu umišljena, svadljiva čovjeka koji svuda gura svoj nos pa je tu ulogu dodijelila krmači“ (TEŽAK 2003: 94).

*jedan*¹⁰ no zamjenicu *nekoj*, posebice u dužim inačicama iz *Danice*: „Od *jednoga* oca i njegovih dvuh sinov“ (DANICA 1842: 102); „dojde do *jedne* hiže“ (DANICA 1844: 74); „da bi se skup izišle vu *jedno* mesto“ (DANICA 1847: 122); „skupiju se vse ptice vu *jedno* mesto“ (DANICA 1847: 122); „*jeden* najstareši zmed njih pokuca na vratih“ (DANICA 1847: 125); „vleže si vu hlad pod *jedno* drevo“ (DANICA 1848: 137); „dojde k *jednoj* hižurki“ (KRISTIJANOVIĆ 1843: 75). Budući da je takvo „pisanje i pripovijedanje tipično i za narodne bajke i za narodne pripovijetke, ali i za hrvatsku pisanu književnost“ (KOLENIĆ 2003: 25) pretpostavljamo da je i taj postupak Kristijanovićev iskorak prema vrstama sklonijim fabuliranju, bližim nezahtjevnijemu, neobrazovanijem čitatelju.

Imajući u fokusu Jaussov „horizont očekivanja“ (JAUSS 1978: 45, 47) (skupni, staleški, nimalo postmodernistički individualan) dvije su vrste basni socijalno i obrazovno distinktivne. Tragom Iserova termina „implicitnog čitatelja“ (ISER 1989), Kristijanović pretpostavlja slabije obrazovanoga¹¹ čitatelja *Danice*, njegovu pozornost nastoji zadržati dramski koncipiranom radnjom, nešto učestalijim dijalozima kojima postiže i ironiju, potom konkretizacijom umjesto neodređenosti: navođenjem subjekta na početku, uporabom glavnoga broja *jedan* u značenju „neki“ te konkretnijim objektima radnje (jelen / plijen, zec / mali dio plijena, ovčja kost / kost) te odužim uvodnim sekvencama. Prema Antoineu Compagnonu „implicitni čitatelj utjelovljuje nužne preduvjete da književno djelo djeluje učinkovito – preduvjete koje ne pribavlja empirijska, izvanjska zbilja, nego sam tekst“ (COMPAGNON 2007: 174). Kristijanović je itekako dobro projicirao značajke svojega pretpostavljenog čitatelja jer se *Danica*, dijelom zahvaljujući i basnama, izvrsno prodavala i čitala (ŠOJAT 1962: 70).

4. REZULTATI JEZIČNE RAŠČLAMBE

Književnokajkavska fonološka norma u 19. st. stabilna je (v. ŠTEBIH GOLUB 2015: 140), pa veća odstupanja na toj jezičnoj razini ni nisu bila očekivana. Eventualne razlike između inačica basni na fonološkoj razini stilske su prirode. Primjerice, Kristijanović u svojim djelima,¹² u skladu s onodobnom manirom,¹³ bez obzira na početak sljedeće riječi češće rabi prijedlog *vu* nego *v*. U analiziranome korpusu također preteže prijedlog *vu*, osim u jednome primjeru gdje u *Ezopu-*

¹⁰ Ljiljana Kolenić donosi navod iz poglavlja o sintaksi *Nove slavonske i nimačke gramatike* (1767) u kojemu Reljković eksplicira kako se u njemačkome jeziku, u jednini, koriste članovi *der*, *die* i *das* te broj („Numera“), dok u hrvatskome nema člana. Ipak, sljedeći navod iz istoga poglavlja pokazuje kako Reljković prepoznaje ulogu broja *jedan* u „pripovijdanju“ (pričanju) u neodređenu značenju, te donosi primjere kakvima počinju bajke, npr. „Bijaše jedan kralj“ (KOLENIĆ 2003: 25). Isti postupak nalazimo i u književnokajkavskim gramatikama gdje se *jeden* također kategorizira kao neodređeni član. Neodređenost izražena brojem *jedan* ide u prilog tezi kako je izvor Kristijanovićevih basni zbirka napisana na njemačkome jeziku.

¹¹ No, čini se da je dijelove *Danice* Kristijanović namijenio drukčijemu čitateljstvu, „ipak je računao s tim, da će ga čitati i jedan krug građana. Vidi se to po kakvoći pojedinih priloga, koje je uvrštavao: uz sasvim jednostavne poučne pripovijetke, pjesme i šale za široke slojeve, on je donosio i članke s latinskim citatima, s prijevodom doduše, pa latinsko-hrvatsku makaronsku pjesmu, šaljivi ili točnije satirični latinsko-hrvatski rječnik, zbog kojega je – kako iznosi Tkalčić – *Danica zagrebečka* god. 1836. bila i zaplijenjena, a potkraj *Daničina* izlaženja u njoj se nalaze i stručni članci u vezi s borbom oko hrvatskoga književnog jezika“ (ŠOJAT 1962: 75).

¹² Na to ukazuju rezultati istraživanja u okviru projekta *Ignac Kristijanović – zaboravljeni dragulj hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*.

¹³ O tome v. i istraživanje jezične varijacije u književnokajkavskim tekstovima autorica Bojane Schubert i Barbare Štebih Golub. Autorice su, s ciljem određivanja stupnja normiranosti književne kajkavštine, analizirale književni tekst čije prvo izdanje datira iz 18. stoljeća, a drugo iz prvih desetljeća 19. stoljeća – riječ je o dvama izdanjima

ševim basnama pohorvačenim rabi v, a u inačici basne iz *Danice vu*: „v lov“ (KRISTIJANOVIĆ 1843: 13); „vu lov“ (DANICA 1848: 136).

Za kajkavski književni jezik u cjelini tipično je da se poluglas reflektira kao *e* (*kesno, misel, otec*) (v. ŠOJAT 2009: 15), ali je u nekim riječima bio moguć dvojak refleksi, *a* ili *e* (*lagati – lež, dan – den*) (detaljnije v. ŠOJAT 2009: 15). Dosadašnja istraživanja Kristijanovićeve jezika pokazala su da on preferira oblike s refleksom *e*, ali rabi i one s *a* (npr. u *Blagorečjima* je omjer uporabe oblika *denes : danas = 22 : 0*, a *den : dan = 72 : 15*, dok u *Načinu* čak prevladava oblik *dan*), što vrijedi i za jezik njegovih basni, kako iz samostalne knjižice tako i iz *Danice*.¹⁴ Sporadična pojavljivanja oblika u kojima se poluglas reflektirao kao *a* u basnama iz *Danice* („su se oni vsaki dan med sobum svadili i tukli“ – DANICA 1842: 102; „jedan od drugoga“ – DANICA 1842: 103¹⁵) ne odstupaju stoga ni od Kristijanovićeve uzusa ni od književnokajkavske norme njegova vremena, pa ih se ne može – kao što to tvrdi Skok – smatrati posljedicom „štokavizacije“ teksta (SKOK 2011: 204). Isto vrijedi i za uporabu oblika *vun – van*. Naime, iako se oblik *vun* može smatrati tipičnijim za kajkavštinu u cjelini, oba oblika supostoje u kajkavskome književnom jeziku tijekom triju stoljeća njegova postojanja (v. ŠOJAT 2009: 15). Naša dosadašnja istraživanja ukazuju na to da u Kristijanovićevoj opusu dominira oblik *van*, dok se *vun* može smatrati iznimkom ili tiskarskom pogreškom.¹⁶ Stoga se pojavljivanje isključivo oblika *van* u basnama iz našega korpusa (KRISTIJANOVIĆ 1843: 54, 13; DANICA 1848: 135, 137) također ne može interpretirati kao štokavizacija teksta.

Književnokajkavska je morfološka norma u 19. st. također stabilna (detaljnije v. ŠTEBIH GOLUB 2015: 141–143) i propisana gramatikama. Istraživanje Schubert i Štebih Golub pokazalo je da Kristijanović u svojim tekstovima primjenjuje pravila donesena u *Grammatik der kroatischen Sprache*, što vrijedi i za korpus analiziran u okvirima ovoga rada (SCHUBERT–ŠTEBIH GOLUB 2020).

Za kajkavski književni jezik tipično je i supostojanje dvaju futura: onoga tvorenoga od svršenoga prezenta glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnoga, pri čemu, za razliku od organskih govora, pretežu puni oblici glagola *biti* i futur tvoren od, također obično naglašenih, oblika glagola *hoteti* i infinitiva (v. ŠOJAT 2009: 80–82).

Posve očekivano i u Kristijanovićeve basnama prevladava futur tvoren od svršenoga prezenta *biti* i infinitiva i to od dužih oblika pomoćnoga glagola („ona njim *bude* nazvestila“ – DANICA 1847: 122; „doklam *budete* vu ljubavi med sobum zjedinjeni *živeli*“ – KRISTIJANOVIĆ 1843: 74), osim za treće lice množine („nikaj *ne budu* opravili suprot vam“ – DANICA 1842: 103; „Vuk je to za istinu držal i dugo je čakal je li mu se skorom *ne budu* vrata otprla“ – KRISTIJANOVIĆ 1843: 75), što je, prema našim dosadašnjim saznanjima, specifično za njegov opus kao i za kajkavski književni jezik općenito.

Unutar analiziranoga korpusa utvrđeno je da samo jednom u inačici basne iz knjižice rabi duži oblik pomoćnoga glagola, a u onoj iz kalendara kraći: „Ako *ne budeš* mučalo, sadaj dozovem vuka

drame *Lizimakuš*, de Šibenekovu iz 1768. i Mikloušićevu iz 1823. Rezultati istraživanja izloženi su na 7. hrvatskome slavističkom kongresu 2019. u Šibeniku, a tekst naslovljen *U potrazi za jezičnom varijacijom – druga izdanja književnokajkavskih tekstova* prihvaćen je za objavljivanje. Rad je u tisku.

¹⁴ Oblik *otac* koji spominje Skok u našem korpusu uopće nije potvrđen (SKOK 2011: 204), već se javlja samo oblik *otec* (DANICA 1842: 102, 103; DANICA 1847: 126; KRISTIJANOVIĆ 1843: 55, 74).

¹⁵ Uz jednu potvrdu oblika *jedan*, u istoj basni nalazimo ih pet za oblik *jeden*.

¹⁶ Isključivo oblik *van* potvrđen je u *Blagorečjima* (KRISTIJANOVIĆ 1830), *Načinu* (KRISTIJANOVIĆ 1826), *Žitkima sveteh mučenikov I i II*. (KRISTIJANOVIĆ 1859, KRISTIJANOVIĆ 1871).

naj te odnese“ (KRISTIЈANOVIĆ 1843: 75); „Ako *ne buš* mučal, taki dozovem vuka naj te odnese“ (DANICA 1844: 74). Riječ je o autorovu stilskome odabiru.

Međutim, u basnama iz našega korpusa objavljenima u *Danici* čest je i futur tvoren od pomoćnoga glagola *hoteti* i infinitiva, i to pretežito od naglašenih oblika pomoćnoga glagola („Vnogi ljudi obećaju da *hoćeju* vnogo reči i *včiniti*, pak niti jedno niti drugo ne *včine*“ – DANICA 1844: 75; „pak se *hoćemo* toga straha i brige koja se nam nagraža *mentuvati*“ – DANICA 1847: 122; „Ako dojde, mi ga *hoćemo* z ovem ražnjem *prebosti*“ – DANICA 1844: 75), ali u dvjema potvrđama nalazimo i onaj tvoren s pomoću nenaglašenoga prezenta glagola *hoteti* („Vuk misleči da *če* baba zbilja to *včiniti*, postoji anda da vidi kaj bude iz toga groženja izišlo“ – DANICA 1844: 74–75; „Kaj *češ* sada?“ – DANICA 1848: 137). Kako se u Kristijanovićevoj knjižici basni tako tvoren, negirani futur potvrđuje samo dva puta („Ovak se događa mladosti ako si *nećeju* mudre navuke roditelov, poglavarov i navučitelov na hasen obrnuti“ – KRISTIЈANOVIĆ 1843: 24; „ali zakaj *nečeš* nuter k meni *stupiti*?“ – KRISTIЈANOVIĆ 1843: 54), a naša dosadašnja istraživanja ukazuju na to da je futur tvoren s pomoću glagola *hoteti* rijedak i u ostalim Kristijanovićevim djelima, može se smatrati da je riječ o osobitosti basni iz *Danice*. Moguće je da se autor takvom jezičnom uporabom želio približiti široj čitateljskoj publici. Teško je jednoznačno odgovoriti je li riječ o štokavizaciji pod utjecajem ilirske jezične koncepcije. Kako je i futur tvoren s pomoćnim glagolom *hoteti*, pa čak i s njegovim nenaglašenim oblicima, iako rijedak, u kajkavskome književnom jeziku prisutan i u bitno starijim tekstovima (v. ŠOJAT 2009: 81–82), a od izdanja *Ezopuševeh basni pohorvačenih* do brojeva *Danice* u kojima su objavljene basne o kojima je riječ, proteklo je svega nekoliko godina, nismo skloni takvu jezičnu uporabu objasniti približavanjem ilirskoj jezičnoj koncepciji.

Usporedbom inačica basni na morfološkoj razini uočene su i manje razlike kao što je uporaba kraćega prezenta u inačici iz *Danice*, dok se u knjižici rabi onaj duži („odgovoriju“ – KRISTIЈANOVIĆ 1843: 37; „odgovore“ – DANICA 1846: 119) ili uporaba drugoga glagolskog načina, tj. indikativa umjesto kondicionala („štimala je da *bi* i ona ravno tak velika *mogla* postati kak je i on“ – KRISTIЈANOVIĆ 1843: 37; „ona sebi zabije vu glavu da *more* tak debela postati kak vol“ – DANICA 1846: 119). Riječ je o autorovu stilskome odabiru.

Razlike između basni iz samostalne knjižice i onih iz *Danice* na sintaktičkoj razini nisu brojne i nije riječ o sustavno provedenim izmjenama. Zamijećene su promjene u redu riječi, tj. položaju glagola („doklam goder budete vu ljubavi med sebum združeni, vaši neprijatelji nikaj *ne budu opravili* suprot vam“ – DANICA 1842: 103); „doklam budete vu ljubavi med sobum zjedinjeni živeli, vaši neprijatelji *ne budu* nikaj suprot vam *opravili*“ – KRISTIЈANOVIĆ 1843: 74) i u uporabi zavisne rečenice, tj. njezine zamjene infinitivom („Zato im zapove *da* mu doneseju jedan snop šibja“ – DANICA 1842: 103; „zapove njim vnogo šib *donesti*“ – KRISTIЈANOVIĆ 1843: 74). Red riječi u kajkavskome književnom jeziku bio je slobodan, a glagol je nerijetko stajao na kraju rečenice, pa su izmjene u redu riječi poput one u navedenim primjerima rezultat stilskoga odabira.¹⁷ Supostojanje izrične rečenice i infinitiva kojim se izrična rečenica zamjenjuje također je stabilno sintaktičko obilježje književne kajkavštine. Uporaba jedne ili druge konstrukcije također je stilsko pitanje.

¹⁷ O redu riječi u Kristijanovićevim djelima: „Red riječi u Kristijanovićevu tekstu ne udaljuje se u znatnijoj mjeri od današnjega, štokavskoga. Razumije se, glagol se nalazi na kraju rečenice češće nego što bismo ga stavili u štokavskome, ali to je za kajkavski govor karakteristično. [...] Ukratko, on se drži stilističkoga pravila o stavljanju pojedine riječi na određeno mjesto u rečenici prema njezinoj vrijednosti i prema važnosti koju joj pisac u tekstu želi dati“ (ŠOJAT 1960: 44).

Najuočljivija i sustavna sintaktička razlika odnosi se na strukturu naslova basni. Naime, dok naslovi basni iz knjižice imaju uglavnom dvočlanu, paralelnu strukturu u kojoj se najavljuju glavni akteri basne,¹⁸ u naslovima basni iz *Danice* objavljenih u razdoblju od 1842. do 1847. nalazimo konstrukciju *od* + genitiv: *Od jednoga oca i njegovih dveh sinov* (DANICA 1842: 102) – *Muž i njegov deca* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 74); *Od vuka i stare babe* (DANICA 1844: 74) – *Vuk i mužača* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 75); *Od žabe i vola* (DANICA 1846: 119) – *Žaba i vol* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 37); *Od seljanca i lastovice* (DANICA 1847: 122) – *Lastovica i ostale ptice* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 23); *Od vnoga vukov i mladoga osla* (DANICA 1847: 125) – *Betežni osel i vuki* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 55); *Od oroslana i lisice* (DANICA 1847: 126) – *Oroslan i lisica* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 54). Konstrukcija *od* + genitiv na mjestu konstrukcije *o* + lokativ uz glagole govorenja, mišljenja i srodnih značenja ili uz odglagolne imenice glagola tih značenja česta je u svim trima hrvatskim književnim jezicima.¹⁹ Riječ je o kalku čiji su potencijalni izvori višestruki: u tekstovima prevedenima s latinskoga model konstrukcije je latinsko *de* + imenica, zamjenica u ablativu, kod čakavskih i dubrovačkih pisaca vjerojatno je riječ o sintaktičkoj posuđenici prema talijanskoj konstrukciji *di* + imenica, zamjenica, dok izvor konstrukcije u kajkavskome književnom jeziku valja tražiti ili u već spomenutoj latinskoj konstrukciji ili u njemačkoj konstrukciji *von* + imenica, zamjenica u dativu. Uz elidirani predikat tipa *govori se, pripoveda se* konstrukcija je česta u naslovima književnokajkavskih djela.²⁰

Zanimljivo je, kao što je već spomenuto, da ni u basnama iz *Danice* za 1848. više ne nalazimo tu konstrukciju, već naslovi uglavnom²¹ imaju istu strukturu kao oni iz knjižice (*Vuk i žerjav* – KRISTIJANOVIĆ 1843: 14, DANICA 1848: 135–136; *Oroslan i miš* – KRISTIJANOVIĆ 1843: 21, DANICA 1848: 137). Razlozi takve zamjene u strukturi naslova nikako ne mogu biti posljedica štokavizacije teksta, već je riječ o autorovu stilskome odabiru: racionalizacija riječi prilikom oblikovanja naslova kraćih basni s vremenom se jednostavno preslikala na naslove dužih.

Razlike na leksičkoj razini brojne su, ali također uglavnom stilske prirode. Primjerice, dok je basna iz knjižice naslovljena *Muž i njegov deca* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 74), inačica iz kalendara ima naslov *Od jednoga oca i njegovih dveh sinov* (DANICA 1842: 102). Kako je u objema inačicama riječ o djeci muškoga spola, razlika *deca* – *sini* može biti samo stilske prirode. Zanimljiva je i zamjena *muž* – *otec*. Naime prema *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* osnovno značenje leksema *otec* je ‘muški roditelj, otac’,²² dok leksem *muž* ima sljedeća značenja 1. ‘bračni drug, suprug’; 2. ‘seljak, kmet’; 3. ‘odrasla muška osoba, muškarac; čovjek općenito’,²³ a u ovoj se basni rabi u drugome značenju, što znači da nije riječ o bliskoznačnim leksemima.²⁴

¹⁸ Dvočlanu strukturu naslova basni objavljenih u knjizi podvlači i D. Stolac: „Naslov ima najčešću strukturu *x* i *y*, odnosno u njemu su imenovani glavni likovi basne, a sintagme su s veznikom *i* (u izvornoj grafiji: *y*) kao konektorom povezivanja” (STOLAC 2003: 51).

¹⁹ O toj konstrukciji u čakavskim i hrvatskim štokavskim tekstovima od 15. do 18. st. v. HORVAT 2016: 399–400, a kod Divkovića v. PRANJKOVIĆ 2014: 179.

²⁰ Takvu strukturu, primjerice, imaju pojedine propovijedi u Kristijanovićevim *Blagorečjima*: *Od duše naše lepote, cene i vrednosti* (KRISTIJANOVIĆ 1830/1: 134); *Od nespokorjenoga pokornika* (KRISTIJANOVIĆ 1830/1: 149); *Od nenavidnosti* (KRISTIJANOVIĆ 1830/2: 165); *Od fašinskih veselj* (KRISTIJANOVIĆ 1830/2: 254).

²¹ U jednom se slučaju naslovi znatno razlikuju: *Oroslan v lovu* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 13) – *Oroslan, osel i lisica* (DANICA 1848: 136).

²² <http://kajkavski.hr/pretraga/?q=otec>

²³ <http://kajkavski.hr/pretraga/?q=muž>

²⁴ Zanimljivo je da se leksem *muž* pojavljuje samo u naslovu basne, dok se u tekstu rabi samo *otec*.

Ista je situacija i u slučaju zamjene *stara baba – mužača*: *Od vuka i od stare baba* (DANICA 1844: 74); *Vuk i mužača* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 75). Naime, u kajkavskome književnom jeziku leksem *baba* ima više značenja od kojih su za ovaj kontekst bitna²⁵ ‘ženska osoba; stara žena, starica’ i ‘očeva ili majčina majka, baka’,²⁶ dok leksem *mužača* ima značenje ‘seljanka, seljakinja.’²⁷ Dakle, ponovno nije riječ o bliskoznačnicama. Međutim, dok se leksemom *otec* ukazuje na odnos srodstva, a isto vrijedi i za *babu* u značenju ‘baka’, leksemima *muž* i *mužača* ukazuje se na pripadnost određenomu društvenom sloju. U tome bi se kontekstu zamjenu moglo objasniti Kristijanovićevim pokušajem da uknjižene basne, načelno namijenjene obrazovanijoj publici, ipak ne ostanu izvan vidokruga skupine njegova najvjernijeg čitateljstva, seljaštva.

Isključivo stilskim razlozima objašnjavamo i leksičke zamjene bliskoznačnim leksemima ili svezama poput *vsaki dan* (DANICA 1842: 102) – *zmír* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 74) ili zamjenu leksema njima motiviranim izvedenicama subjektivne ocjene²⁸ kao *sin* (DANICA 1842: 103) – *sinek* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 74) ili *hiža* (DANICA 1844: 74) – *hižurka* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 75).

Kao što je zamijetio J. Skok (v. SKOK 2011: 204), Kristijanović u knjižici basni zaista rabi leksem *lesica* (KRISTIJANOVIĆ 1843: 54, 13), dok se u inačicama iz *Danice* pojavljuje isključivo *lisica* (DANICA 1847: 126, DANICA 1848: 136). Valja naglasiti da oba leksema pripadaju kajkavskome književnom jeziku i da su veoma dobro potvrđena u književnokajkavskim izvorima, kako u rječnicima tako i u raznovrsnim djelima. Primjerice, leksem *lesica* zabilježen je u Habdelićevu, Belostenčevu, Jambrešićevu i Patačićevu rječniku, a nalazimo ga i kod Zrinskog kao i u Mikloušićevu stoljetnjaku.²⁹ Riječ *lisica* također je veoma dobro potvrđena, i to ne samo u djelima autora koji su u svoje tekstove namjerno unosili štokavske elemente, već u Habdelićevu, Belostenčevu i Jambrešićevu rječniku, kod Vramca, Habdelića, Gašparotija,³⁰ što znači da pripada leksičkomu fondu kajkavskoga književnog jezika. Međutim, kako je *lisica* vjerojatno razumljivija i izvan kajkavskoga govornog područja, nameće se zaključak da je u *Danici* Kristijanović taj leksem rabio svjesno, vođen namjerom da bude razumljiv širem čitateljskom krugu.

5. ZAKLJUČAK

Raščlamba strukture i sadržaja devet parova basni dovela nas je do zaključka o naglašenu fabularanju dužih inačica iz *Danice*. Nju je Kristijanović postigao zamjetnom uporabom dijaloga, mjestimičnom ironijom stvorenom upravo dijaloškim dionicama, detaljnijim opisima i najavama okolnosti radnje te raznim konkretizacijama, tipičnima za narodnu bajku i pripovijetku. Držimo da je cilj takvoga naglaska na gradnji fabule privlačenje nesofisticirane publike, one koju treba animirati i čiju pažnju treba zadržati.

Raščlamba provedena na jezičnoj razini pokazala je da jezik Kristijanovićevih basni, i onih objavljenih u samostalnoj knjižici i onih iz *Danice*, ima obilježja tipična za kajkavski književni jezik 19. st. Usporedbom s jezičnim osobinama drugih Kristijanovićevih djela utvrdili smo da se

²⁵ Za dijete iz basne brinula se ili baka ili neka druga, starija ženska osoba.

²⁶ <http://kajkavski.hr/pretraga/?q=baba>

²⁷ <http://kajkavski.hr/pretraga/?q=mužača>. Drugo je značenje leksema fig. ‘priglupa ženska osoba; priglupe čovjek općenito.’

²⁸ Deminutivima, hipokoristicima.

²⁹ <http://kajkavski.hr/rjecnik/?letter=l&page=79>

³⁰ <http://kajkavski.hr/pretraga/?q=lisica>

analizirani tekstovi uklapaju u njegov opus. Istom smo usporedbom ustanovili i da se neke jezične osobitosti (*van, dan*) jezika basni ne mogu interpretirati kao štokavizacija teksta jer su prisutne na razini čitavoga autorova opusa.

Istraživanje je pokazalo da je Kristijanović priređujući basne objavljene u *Danici*, nerijetko birao književnokajkavske elemente (npr. futur tvoren s pomoćnim glagolom *hoteti*, na leksičkoj razini izbor riječi *lisica*) kojima je svoje tekstove činio pristupačnijima i govornicima drugih narječja. Poznajući oštre Kristijanovićeve stavove o ilircima i njihovoj jezičnoj koncepciji,³¹ smatramo da unošenje takvih elementata nikako nije znakom autorova prihvaćanja ilirskih stavova ili književnoga jezika štokavske osnovice, već je eventualno riječ o pokušaju širenja čitateljske publike.

VRELA

DANICA 1842 = *Danicza zagrebečka za prozto leto 1842*. Zagreb: Franjo Župan, 1842.

DANICA 1844 = *Danicza zagrebečka za prozto leto 1844*. Zagreb: Franjo Župan, 1844.

DANICA 1846 = *Danicza zagrebečka. Dnevnik za prozto leto 1846*. Zagreb: Franjo Župan, 1846.

DANICA 1847 = *Danicza zagrebečka za prozto leto 1847*. Zagreb: Franjo Župan, 1847.

DANICA 1848 = *Danicza zagrebečka za prozto leto 1848*. Zagreb: Franjo Župan, 1848.

DANICA 1849 = *Danica zagrebečka za prozto leto 1849*. Zagreb: Franjo Župan, 1849.

EZOP 1951 = *Zbornik Esopovih basana*. Zagreb: Novo pokoljenje, 1951.

KRISTIJANOVIĆ 1826 = KRISTIJANOVIĆ Ignac: *Náchin vu Vszèh Sivlènya Dogodyajih vszigdar zadovolynomu biti*. Varaždin: Ivan Szangilla, 1826.

KRISTIJANOVIĆ 1830 = KRISTIJANOVIĆ Ignac: *Blagorèchja za vsze czeloga léta nedélye na dve ztrané razdeljena*. Zagreb: Franjo Župan, 1830.

KRISTIJANOVIĆ 1843 = KRISTIJANOVIĆ Ignac: *Ezopusheve baszne pohorvatchene*. Zagreb: Franjo Župan, 1843.

KRISTIJANOVIĆ 1859 = KRISTIJANOVIĆ Ignac: *Žitek sveteh mučenikov*. Stran prva. Zagreb: Franjo Župan, 1859.

KRISTIJANOVIĆ 1871 = KRISTIJANOVIĆ Ignac: *Žitek sveteh mučenikov*. Stran druga. Zagreb: Karol Albrecht, 1871.

LITERATURA

AUER–VOESTE 2012 = AUER Anita, VOESTE Anja: Grammatical Variables. In: *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Wiley–Blackwell, 2012. 253–270.

BATUŠIĆ 2004 = BATUŠIĆ Nikola: Vladimir – dramski fragment Ignaca Kristijanovića. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 14–15 (2004): 187–193.

BORIĆ 2011 = BORIĆ Marijana: Prosvjetiteljski rad Ignaca Kristijanovića. In: JEMBRIH Alojzije (ur.): *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju* 3. Zabok: Muži zagorskoga srca, 2011. 329–344.

³¹ Svoje je stavove najjasnije iznio u predgovoru svojoj slovnici *Grammatik der kroatischen Mundart* (1837) i u dvama člancima objavljenima u *Danici zagrebečkoj: Grammatik der kroatischen Mundart, Nekaj o horvatskem jeziku* (DANICA 1848: 113–121) i *Jošće nekaj o horvatskem jeziku* (DANICA 1849: 113–114).

- CRNKOVIĆ 1967 = CRNKOVIĆ Milan: *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga, 1967.
- HORVAT 2016 = HORVAT Marijana: Imenske skupine u čakavskim i štokavskim tekstovima 15.–18. stoljeća. *Jezikoslovlje* 17 (2016): 397–412.
- HUDSON 1996 = HUDSON Richard A. *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- ISER 1989 = ISER Wolfgang: Implicitni čitatelj. In: KRAMARIĆ Zlatko (ur.): *Uvod u naratologiju*. Osijek: Revija, 1989. 53–67.
- ISER 2003 = ISER Wolfgang. Proces čitanja. Jedan fenomenološki pristup. In: LEŠIĆ Zdenko (ur.): *Nova čitanja. Poststrukturalistička čitanka*. Sarajevo: Buybook, 2003. 141–158.
- JAGIĆ 1930 = JAGIĆ Vatroslav: *Spomeni mojeja života* 1. Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1930.
- JAUSS 1978 = JAUSS Hans Robert: *Estetika recepcije*. Beograd: Nolit, 1978.
- JEMBRIH 1997 = JEMBRIH Alojz: Mjesto i značenje Ignaca Kristijanovića u kajkavskom književno-jezičnom krugu 19. stoljeća (Post festum obilježavanja 200. obljetnice rođenja). *Kaj* 1997/3–4: 156–158.
- JEMBRIH 2001 = JEMBRIH Alojz: Ignac Kristijanović i njegovo mjesto u kajkavskom književno-jezičnom krugu 19. stoljeća. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 12–13 (2001): 227–243.
- KOLARIĆ 1998 = KOLARIĆ Juraj: Molitvenici u drugoj polovici 19. stoljeća između kajkavskog i štokavskog. *Kajkavski molitvenici Ignaca Kristijanovića. Tkalčić* 2 (1998): 145–164.
- KOLARIĆ 2011 = KOLARIĆ Juraj: Stjepan Foký i Ignac Kristijanović kao zadnji korifeji kajkavskog hrvatskog jezika. In: *Foký Stjepan. Prodečtva na vse svetke celoga leta*. Prelog – Varaždinske Toplice, 2011. 412–418.
- KOLENIĆ 2003 = KOLENIĆ Ljiljana: Frazeologija Reljkovićeve Ezopovih basni. In: PINTARIĆ Ana (ur.): *Zlatni danci 4 – Basne. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa*. Osijek: Pedagoški fakultet, 2003. 23–21.
- KORADE 2001 = KORADE Mijo: Značenje Kristijanovićevih duhovno-propovjedničkih djela. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 12–13 (2001): 179–185.
- PRANJKOVIĆ 2014 = PRANJKOVIĆ Ivo: Iz Divkovićeve sintakse. In: KARAMATIĆ Marko (ur.): *Matija Divković i kultura pisane riječi*. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene, 2014. 173–184.
- PRODAN 2003 = PRODAN Janja: Stilski elementi u basni. In: PINTARIĆ Ana (ur.): *Zlatni danci 4 – Basne. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa*. Osijek: Pedagoški fakultet, 2003. 15–21.
- ROMAINE 1988 = ROMAINE Suzanne: Historical sociolinguistics: problems and methodology. In: *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Berlin: Walter de Gruyter, 1988. 1452–1469.
- SCHUBERT–ŠTEBIH GOLUB 2020 = SCHUBERT Bojana, ŠTEBIH GOLUB Barbara: Norma i praksa: praktciraju li kajkavski gramatičari pisci normu iz svojih gramatika u vlastitim književnim djelima. In: GLUŠAČ Maja (ur.) *Od norme do uporabe* 2. Osijek: Filozofski fakultet, 2020. 326–364.
- SIRONIĆ 1951 = SIRONIĆ Milivoj: Pogovor. In: *Zbornik Esopovih basana*. Zagreb: Novo pokoljenje, 1951. 233–240.
- SKOK 2011 = SKOK Joža: Ignac Kristijanović i njegove Ezopuševe basne. In: KRISTIJANOVIĆ Ignac: *Ezopuševe basne pohorvačene*. Varaždinske Toplice: Tonimir, Varaždin: Ogranak Matice hrvatske, 2011. 195–205.
- STOLAC 2003 = STOLAC Diana: Kristijanovićev kajkavski prijevod Ezopovih basni. In: PINTARIĆ Ana (ur.): *Zlatni danci 4 – Basne. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa*. Osijek: Pedagoški fakultet, 2003. 45–61.
- ŠOJAT 1960 = ŠOJAT Olga: O stilu Ignaca Kristijanovića. *Umjetnost riječi* 4 (1960): 39–55.
- ŠOJAT 1962 = ŠOJAT Olga: Život i rad Ignaca Kristijanovića. *Rad JAZU* 11 (1962): 63–114.
- ŠOJAT 1968 = ŠOJAT Olga: Ignac Kristijanović i „Danica zagrebečka“. *Kaj* 1968/1: 12–27.

- ŠOJAT 2009 = ŠOJAT Antun: *Kratki navuk jezičnice horvatske. Jezik stare kajkavske književnosti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2009.
- ŠTEBIH 2002 = ŠTEBIH Barbara: Aneksni rječnik Ignaca Kristijanovića. *Filologija* 38–39 (2002): 239–246.
- ŠTEBIH GOLUB 2011 = ŠTEBIH GOLUB Barbara: Posljednja slovnica kajkavskoga književnog jezika. In: JEMBRIH Alojzije (ur.): *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzoru* 3. Zabok: Muži zagorskoga srca, 2011. 345–363.
- ŠTEBIH GOLUB 2012 = ŠTEBIH GOLUB Barbara: Ignac Kristijanović i njegova slovnica kajkavskoga književnog jezika. In: KRISTIJANOVIĆ Ignac: *Gramatika horvatskoga narječja*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2012. 243–351.
- ŠTEBIH GOLUB 2015 = ŠTEBIH GOLUB Barbara: Kajkavski hrvatski književni jezik u 19. stoljeću. In: *Povijest hrvatskoga jezika* 4. Zagreb: Croatica, 2015. 113–158.
- TEŽAK 2003 = TEŽAK Dubravka: Transformacije starih motiva u kasnijih basnopisaca. In: PINTARIĆ Ana (ur.): *Zlatni danci 4 – Basne. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa*. Osijek: Pedagoški fakultet, 2003. 87–104.
- VEGH 2009 = VEGH Željko: Zlati oltar Ignaca Kristijanovića iz 1859. godine. *Hrvatsko zagorje* 2009/3–4: 153–172.
- ZEČEVIĆ 1996 = ZEČEVIĆ Divna: Pučko književno štivo u kajkavskim kalendarima. In: JEMBRIH Alojz (ur.): *Kajkaviana Croatica. Hrvatska kajkavska riječ*. Zagreb: Družba Braća hrvatskoga zmaja, Muzej za umjetnost i obrt, Donja Stubica: Kajkaviana, 1996. 331–347.
- ZVONAR 2012 = ZVONAR Ivan: *Ezopuševe basne pohrvačene po Ignacu Kristijanović u redakciji Jože Skoka. Kaj* 2012/1–2: 25–40.

VLADIMIRA REZO

Department of Communication Studies, Faculty of Croatian Studies,
University of Zagreb, Croatia

BARBARA ŠTEBIH GOLUB

Department of Croatian Language History and Historical Lexicography,
Institute of Croatian Language and Linguistics, Zagreb, Croatia

**Kristijanović's Kajkavian Adaptations of Aesop
An Analysis of Nine Pairs of Fables from *Danica zagrebečka*
and *Ezopuševe basne pohrvačene***

The paper compares nine pairs of Kajkavian adaptations of Aesop's fables. They were reworked by Ignac Kristijanović, the last fighter for the Kajkavian literary language, and published in the Kajkavian calendar *Danica zagrebečka* (1842–1848) and in the book *Ezopove basne pohrvačene* (1843).

At first glance, it is obvious that the fables published in the book are shorter, and Olga Šojat mentioned the content and stylistic differences between the fables from *Danica* and the book, while Joža Skok emphasized that shorter fables have more Kajkavian elements. The first statement required an analysis of the content and structure, and the second a linguistic comparison of the two types of fables at all language levels.

The analysis of the structure and content was approached from the point of view of the reception theory, which focuses on the reader of the literary work. Fables were analyzed by the method of comparison, and the findings of fable theorists and historians were applied to the observed components.

The theoretical framework of language analysis was historical sociolinguistics, which seeks to fit and observe language problems in a broader sociohistorical context. The combination of three sociolinguistic methods, the analysis of variance in the same text, in its versions, and in other texts by the same author, sought to answer the question of how much Kristijanović's language in the book differs from the language in *Danica* and to confirm or refute Skok's claim that Kristijanović made his texts in *Danica* more Štokavian.

The analysis of the structure and content led us to the conclusion that the longer fable versions from *Danica* are more fabled. Kristijanović achieved this through a noticeable use of dialogue, occasional irony created through dialogue components, more detailed descriptions and announcements of the circumstances of the action, and various concretizations, typical of folk tales and short stories. We believe that the goal of such an emphasis on storytelling was to attract an unsophisticated audience, which needs to be animated.

The analysis conducted at the linguistic level showed that the language of both types of fables has features typical of the Kajkavian literary language of the 19th century, the analyzed texts fit into the author's opus, and some linguistic features (*van*, *dan*) of the fable cannot be interpreted as Štokavization because they are present at the level of the entire opus of the author.

The research showed that in longer fables Kristijanović often chose elements of the Kajkavian literary language (e.g. the future tense created with an auxiliary verb *hotel*, on the lexical level by choosing the word *lesica*), thus making his texts available to speakers of other dialects. Knowing his sharp views on the Illyrian linguistic conception, we believe that such elements in fables do not mean the author's acceptance of the Illyrian views or the literary language on the Štokavian basis but it is an attempt to expand the readership.

Keywords: Ignac Kristijanović, Aesop, fables, Kajkavian literary language, štokavization, historical sociolinguistics, reception theory, implied reader

